

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ І ВОЛОДІННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Макушев П.В.,

д.ю.н., професор,

професор кафедри історії та теорії держави і права.

Університет митної справи та фінансів.

м. Дніпро, Україна

Право власності є одним з економічних прав людини. Проблема полягає в тому, щоб з'ясувати реалізацію права власності людини на землю в Київській Русі. Саме це складає мету дослідження. Законодавство Київської Русі про власність мало досить розвинену систему цивільно-правових норм. Саме це призвело до відповідного поштовху правового регулювання правовідносин у зазначеній сфері та появи нових способів правового регулювання: дозволу, зобов'язання та заборони.

Ключові слова: правове регулювання, відносини власності, право власності, право володіння землею в Київській Русі, дозволи, зобов'язання, заборони.

Постановка проблеми. Правова держава забезпечує життєдіяльність суспільства та охорону прав шляхом використання влади, а право – шляхом нормативного регулювання. Воно покликане бути стабілізуючим фактором завдяки принципам свободи й справедливості, що в ньому містяться.

Сучасне правове регулювання, на наш погляд, це діяльність держави, яка за допомогою права та інших юридичних засобів здійснює вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, розвитку та захисту.

Цікавим прикладом правового регулювання є діяльність феодальної держави щодо правового регулювання відносин власності на землю. Феодальна земельна власність є економічною основою панування класу

феодалів. Вони здійснювали постійний тиск на селянську общину, захоплювали общинні землі, що зумовлювало зменшення частки вільних сільських общинників. Перетворенню вільних общинників у феодально залежних сприяло і розорення селян внаслідок стихій, неврожаю та ін. Посилення позаекономічного примусу також штовхало селян під покровительство наймогутніших феодалів, які відразу ж примушували працювати на себе. Таким чином, установлення феодальної залежності було тривалим процесом, у якому виділяються етапи й різні стадії залежності.

До поняття «власність» входять правоточності володіння, користування і розпорядження. За часів Київської Русі право власності належало князям, боярам, а правом володіння користувалися всі інші верстви населення. Відповідно земля вважалась власністю держави (князя), а всі землевласники фактично були землекористувачами на різних умовах. Загально відомо, що феодальна власність на землю існувала у вигляді княжого домену (уділу) боярських вотчин (успадковане земельне володіння), монастирських угідь. Джерелами набуття права власності на землю вважались освоєння пустищ явочним порядком, позика, захоплення силою у общин, одержання за службу у вигляді феоду [3, с.78].

Право власності успадковувалося за законом або заповітом. Успадкувати могли лише сини померлого (двір обов'язково діставався молодшому за принципом мінорату). Лише боярська власність могла перейти донькам (право привілею).

Якщо у померлого залишалися неповнолітні діти, ними та їхньою приватною власністю розпоряджалися опікуни: мати, близькі родичі, «добрі люди», церква, які повертали майно при досягненні дітьми повноліття. За забов'язальним правом власність можна було купувати, продавати, надавати у позику, оренду, заставу, найм тощо [3, с.51].

В ролі суб'єкта права власності та володіння виступали фізичні особи (князь, боярин, тіун, смерд) та юридичні особи (монастирі, верви, роди, єпископства). Тобто можна говорити як про індивідуальне, так і колективне

право власності. Об'єктом права власності були земля, прикраси, будинки, раби, а також їхні діти, майно, продукти праці, худоба та речі.

За час існування Київської Русі рабства в його класичному розумінні не існувало. Скоріш за все, рабство було привнесене на Русь варязькою дружиною. За Руською Правдою Ярослава Мудрого ми бачимо реальне становище рабів на Русі. Раб був річчю господаря, за якого той відповідав. Раб, який одружився з вільною русичцею залишався рабом, але його діти вже ставали вільними від рабської праці [3, с.78].

Інколи прослідковується «саджання» рабів на землю, тобто існували раби-кріпаки (холопи), але на Русі їх відсоток був не значний. У холопів були певні права і вони виступали вже не об'єктами, а суб'єктами правових відносин. З часом кріпаки отримують більше прав, зменшується на них тиск господарів. Цьому сприяли такі фактори: відносна національна м'якість слов'янського права взагалі; поширення християнського вчення; великий вплив церкви на пом'якшення становища холопів.

Продаж до рабства на Русі позначався терміном «продать обель». Людина яка не могла сплатити борг, змушена була переходити в рабство на певний час, після закінчення строку якого вона ставала вільною [1, с.315-328]

Рабство на Русі не розширювалося, а йшло на спад. З часом поняття раб взагалі зникло, і з'явилися так звані прислуги князів, бояр, церков, які не були рабами, а працювали за наймом. Церква починає використовувати працю кріпаків і так званих «церковних рабів» [2, с.46]. Надалі ми не зустрічаємо рабів в церкві, тільки кріпаків [1, с.329].

Хоча на Русі рабство не набуло широкого розповсюдження, але воно відіграло певну роль у виробництві. Становище рабів на Русі було неоднорідним, оскільки вирішальний вплив на його становище мав кожен окремий господар [2, с.328].

Висновок.

Таким чином, наголосимо, законодавство Київської Русі про власність мало досить розвинену систему цивільно-правових норм. У статтях Руської Правди йдеться про встановлення права феодальної власності не тільки на землю та угіддя, а й на рухоме майно, що й дало змогу відрізнити право власності від права володіння, оскільки визначала порядок повернення власником собі знайденого ним свого майна, що перебувало у володінні іншої особи. Також відображено процес посилення охорони приватної власності. Взагалі з появою поняття «власність» почалося розшарування на класи: феодалів (власників земельних угідь) і феодально-залежного населення. Ці групи різнилися між собою за обсягом правоздатності.

Отже, така ситуація призвела до відповідного поштовху правового регулювання правовідносин у зазначеній сфері та появі нових способів правового регулювання: дозволу, зобов'язанню та заборони.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. С. Історія – Русі: 12кн./ Редкол.: П. С. Сохань К.: Наук. думка, 1992. – (Пам'ятки історичної думки України) Т. 3. 1993 592 с.
2. Заруба В.М., Васковський Р.Ю. Історія України (з найдавніших часів до сьогодення): Навч. посібник. Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ: Ліра ЛТД, 2005. 484 с.
3. Кормич Л.І., Багацький В.В. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ століття: навчальний посібник. Х.: ООО «Одіс-й», 2001. 465 с.
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. Харьков: Эспада, 2005. 840 с.
5. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

The right to property is one of the economic rights of a person. The problem is to find out the realization of a person's right to own land in Kyivan Rus. This is

the purpose of the research. The property legislation of Kyivan Rus had a fairly developed system of civil law norms. It was this that led to the corresponding push for legal regulation of legal relations in the specified area and the emergence of new methods of legal regulation: permission, obligation and prohibition.

Key words: legal regulation, property relations, property rights, the right to own land in Kyiv Rus, permits, obligations, prohibitions.